

UN ESTABLIMENT EPISCOPAL A L'HORTA DE GIRONA (1322)

EDUARD SIERRA VALENTÍ

L'Arxiu Capitular de Girona conté, entre els pergamins corresponents als anys 1322 i 1323, una sèrie d'establiments emfitèutics a l'Horta de Girona. Aquesta denominació correspon aproximadament als barris del Mercadal (on encara hi ha el carrer de les Hortes) i de Sant Agustí. Les hortes vorejaven l'Onyar (d'on es treia l'aigua per a regar) i una *carraria publica*, que era l'actual carrer de Santa Clara i la seva continuació en sentit Sud - Nord. En aquest lloc hi havia una possessió episcopal (*Hortus Episcopi*) que estava a cura de pagesos a sou, que en molts casos pertanyien a l'estament clerical. El bisbe Pere de Rocabertí (1318-24) cregué "més útil" fer-hi establiments emfitèutics a cens (*utile esse... dictum ortum sub censu annuo stabiliri quam ad propriam habere laborationem*, com diu el pergamí de l'1 setembre 1322 que oferim com a model).

L'emfiteusi era un procediment molt corrent a la Baixa Edat Mitjana, i val la pena examinar-ne un model. Com que les abundants donacions que rebien els monestirs i les entitats eclesiàstiques havien generat grans possessions que no podien ser explotades pels seus titulars, es distingia entre el **domini directe** i el **domini útil**. La paraula "directe" fa al·lusió al concepte de dirigir, mentre que el de "útil" s'aplicava a l'explotació econòmica; aquesta podia ser encomanada a un "tenedor" o "tinent", que *tenia* la propietat *per* l'altre, que seguia essent el vertader senyor i que en rebia un **cens** o tribut anual. En canvi, el propietari "útil" gaudia dels productes. L'establiment d'un propietari útil en una peça de terra ben definida es feia moltes vegades per subhasta pública o **encant** (perquè es "cantava" el preu) i el pagament (**intrata** o **accapite**) donava dret no solament a treballar-lo i millorar-lo sinó també a transmetre la propietat útil per successió o venda. En aquests casos quedava sempre intacte el domini directe, que participava en la transmissió mitjançant la percepció dels "drets de domini directe" que, segons el cas eren **tèrcies**, **lluïsmes** o **foriscapis**.

L'emfiteuta s'obligava a més a pagar un cens anual, i quedava així "establert" (*sub censu annuo stabiliri*). En el cas que oferim com a model, el cens s'havia de pagar cada any per la festa de Sant Feliu, i consistia en dos *aureos alfonsinos*, es a dir, dues monedes d'or de les que havia començat a encunyar Alfons III el Benigne, que no havien d'estar retallats o malmesos sinó *novos, sinceros et flamejantes, boni et fini auri rectique ponderis*.

De la lectura del text es dedueix que l'emfiteuta haurà de pagar a més els **delmes i primícies** acostumats a l'Església, representada pel bisbe. Com que l'establiment s'ha fet a l'encant públic (probablement al pati o porxo del mateix Palau Episcopal) i s'ha adjudicat al gironí Bernat de Ferrarons *tamquam plus offerenti*, sabem que el bisbe ha dividit el seu hort en feixes i que Ferrarons n'ha adquirit dues, al preu de 13 lliures barceloneses de tern per a l'**accapite** o entrada. El preu es podria considerar força car si no tinguéssim en compte que disposen d'aigua de rec (*cum aqua possis recipere, prout est consuetum, ad rigandum dictas feixias*) i que estan dotades d'edificacions (*cum domibus que ibi sunt*) a més de la *carraria* que facilitava el transport dels productes. En tot cas, com que l'establiment s'ha fet a l'encant, si el preu hagués estat excessiu no hi hagués hagut cap comprador.

La moneda **de tern** en què es comptabilitza l'entrada era un aliatge de plata i coure amb tres dotzaves parts de metall preciós: és per això que s'anomenava "de tern". S'acostumava a distingir entre la moneda barcelonesa i la "melgoresa", encunyada a Magalona de Llenguadoc i que circulava abundantment per les comarques de Girona. En canvi, els **aurei** (també anomenats de vegades **morabetins**) eren monedes d'or pur.

Cal remarcar que el senyor directe no era exactament el bisbe sinó el capítol de la catedral. En efecte, pertanyia a la *dignitas episcopalis* del capítol, per la qual cosa calia que el bisbe demanés l'aprovació dels canonges: *venerabilem capitulum ecclesie Gerundensis... expresse consentiens... approbavit et firmavit*, encara que el bisbe no va al Capítol sinó que convoca els canonges al Palau; les paraules *more solito* fan pensar en un procediment rutinari.

El model que presentem pot donar lloc a d'altres consideracions. Veiem, per exemple, que les feixes adjudicades a Bernat de Ferrarons limiten a l'Orient i al Nord amb l'hort de l'*abadia* de Sant Feliu de Girona, en referència a la canònica que existia a Sant Feliu i al front de la qual hi havia un "abat" (en realitat, un canonge que n'exercia la pabordia o prepositura sota supervisió de la canònica de la catedral) per la qual cosa s'acostuma-

va a anomenar “abadia” la dita canònica. També veiem que les feixes de Ferrarons afonten a migdia l’hort d’un sabater, i és que la majoria dels artesans de Girona adquirien horts per a completar llur subsistència, i exercien de pagesos tant com d’artesans. Molts d’aquests hortolans eren clergues, com es veu per la *Carta Fraternalitatis* (Arxiu Capitular, 1323) feta pels franciscans instal·lats a migdia de l’Hort del Bisbe (actual Carrer Nou) que estableix un veritable programa d’ajudes mútues amb els emfiteutes de les hortes.

Es curiós constatar que el bisbe actua a través d’un batlle o administrador (*baiulus noster*) que rep també la seva comissió, i que el document preveu discussions per l’accés a la carretera (*per illam carrariam que est sub-tus dictas duas fexias*).

Oferim doncs la transcripció i facsímil del pergamí 1322-IX-1 de l’Arxiu Capitular de Girona, que considerem un model molt representatiu per a l’estudi d’aquests establiments episcopals del segle XIV.

TRANSCRIPCIÓ :

[Carta partida per ABC: marge superior]

Sit omnibus notum quod Nos, Petrus, Dei gratia Gerundensis episcopus, attendentes quod dignitas episcopalis habet in Orta Gerunde quendam ortum vocatum /2 Ortum Episcopi, qui consuevit tradi laboratoribus et conduci ad tempus certo logerio, habito diligenti colloquio et tractatu super infrascriptis /3 cum venerabili capitulo ecclesie antedictae, prospicientes utile esse dignitati episcopali dictum ortum sub censu annuo stabiliri quam /4 ad propriam teneri laborationem, gratis et consulte et deliberatione prehabita, de assensu dicti venerabilis capituli, per nos et per omnes successores nostros in dicta dignitate, stabilimus et in emphiteosim concedimus et tradimus vel quasi, tibi Bernardo de Ferrarons Gerunde commoranti, tamquam plus offerenti, et tuis perpetuo, duas fexias contiguas in orto predicto cum domibus que in eis sunt, prout dicte fexie affrontant: ab Oriente et a Circio in orto abbacie ecclesie Sancti Felicis Gerundensis; a Meridie in orto Guillermi Ruxolli, sabaterii, /8 ab Occidente in residuo nostro ipsius orti prout est signatum. Iam dictas siquidem fexias orti superius confrontatas, cum intratibus, /9 exitibus, integritatibus, proprietatibus et pertinentiis suis et cum domibus que ibi sunt et cum omnibus melioramentis ibi factis et amodo faciendis, et cum aqua possis recipere prout est consuetum ad rigandum ipsas fexias sicut melius ad tuum tuorumque /11 bonum et sanum

intellectum possit intelligi atque dici, sic tibi et tuis perpetuo stabilimus ad habendum, tenendum et peregner /12 possidendum et ad omnes tuas et tuorum voluntates faciendas, salvo iure et dominio nostro et successorum nostrorum in tertiis, laudismis et foriscapis, et aliis que ad directum /13 dominium pertinere noscuntur. Et quod donetis inde tu et tui nobis et successoribus nostris annuatim pro censu in festo Sancti /14 Felicis duos aureos alfonsinos novos, sinceros et flamejantes boni et fini auri rectique ponderis, et teneamini dare de expletis ipsarum fexiarum decimam et primitiam prout est assuetum. Retinemus etiam nobis quod baiulus noster firmet /15 pro baiulo in venditionibus et alienationibus que deinde fient ex dictis fexiis, et habeat suum baiulium. Retinemus /16 preterea in presenti stabilimento et salvamus quod tenetores quibus stabiliemus residuum dicti orti habeant intratas et exitas /17 tas condecenter per illam carrariam que est subtus dictas duas fexias quas tibi stabilimus versus Circium. Et quod si ratione /18 aque vel carrariarum vel alia qualibet ratione erat contentio vel controversia inter te vel tuos et tenetores residui orti vel aliqua /19 ex ipsis, quod nos vel nostri successores possimus ibi ponere et assignare probos homines vel alias personas qui eam dividant et /20 componant simpliciter et de plano, sine alio nostro et nostrorum successorum retentu quem in predictis non facimus nisi ut /21 superius continetur, constituentes nos predicta que tibi stabilimus tuo nomine possidere vel quasi donec eorum corporalem acceperis possessionem quam /22 liceat tibi auctoritate propria quandocumque volueris accipere et tibi et tuis perpetuo retinere, promittentes tibi et tuis predicta facere, habere, tenere /23 et possidere in pace et secure contra cunctos; et propter hec et de evictione et interesse obligamus tibi et tuis omnia bona dignitatis /24 tatis episcopalis ubique. Et pro intrata sive accapito premissorum confitemur a te ad utilitatem dignitatis episcopalis recepisse /25 et habuisse tresdecim libras barchinonenses de terno, renuntiando exceptioni peccunie non numerate et non recepte et illi legi /26 qua de ceptis ultra dimidiam subvenitur et omni alii iuri in contrarium /27 venienti. Et si forte propter hoc plus nobis competit vel competere potest aut debet, totum tibi damus donatione irrevocabili /28 li inter vivos. Et ego Bernardus de Ferrarons predictus, recipiens dictum stabilimentum a vobis dicto domino episcopo sub /29 forma premissa, firmo et laudo omnia supradicta et per me et meos promito vobis et successoribus vestris prestare et solvi /30 vere annuatim in dicto festo Sancti Felicis duos morabatinos antedictos ac conresare et meliorare predicta diligenter. /31 Et propter hec obligo vobis et successoribus vestris dictas fexias et domos cum omnibus suis melioramentis factis et faciendis. /32 Actum est hoc kalendis septembris, anno

*Domini millesimo CCC^o vicesimo secundo. S+num Petri Dei gratia Gerundensis episcopi, /33 S+num Bernardi de Ferrerons, predictorum, qui hec firmamus et laudamus. Testes huius rei sunt Petrus de Lacu, clericus /34 tonsuratus et Raimundus de Puteo et Antonius de Ferreriis de Campodorano. Predictum ac venerabilem capitulum ecclesie Gerundensis /35 more solito congregatum in Palatio Episcopali iam dicto stabilimento et aliis omnibus supradictis expresse consentiens, predicta /36 omnia approbavit et firmavit in posse mei, notarii subscripti, et non contravenire promisit, die et anno prefixis ac presentibus testibus antedictis. /38 *Ego Arnaldus de Manso, notarius publicus substitutus auctoritate regia Raymundo Simonis de Tayilano, publico Gerunde notario, hec scribi feci et clausi cum /39 suprascripto in XII^a linea, ubi dicitur: "et ad omnes tuas et tuorum voluntates faciendas".*